

De kwetsbaarheid van financieel analfabeten

LES(S) is more: een samenvatting van De Beckker, K., De Witte, K., & Van Campenhout, G. (2018).
Identifying vulnerable groups - An application to financial literacy. Working paper.

Kenneth De Beckker

kenneth.debeckker@kuleuven.be

Kristof De Witte

kristof.dewitte@kuleuven.be

Geert Van Campenhout

geert.vancampenhout@kuleuven.be

12 maart 2018

- Financiële geletterdheid is een combinatie van financiële kennis, financieel gedrag en financiële attitudes.
- 5% van de Belgen scoort zwak op deze drie dimensies van financiële geletterdheid.
- Mensen met een lage financiële geletterdheid zijn kwetsbaar en vertonen suboptimaal gedrag.
- Ze zijn minder geneigd om te sparen voor onvoorziene uitgaven, kampen met een hoger schuldniveau en zwaardere financieringskost, beleggen minder op de aandelenmarkten, en bouwen minder reserves op voor hun toekomstige pensionering.
- Deze groep is veelal laaggeschoold, werkloos, alleenstaand, heeft een laag inkomen en bezit slechts in beperkte mate financiële producten.
- Gegeven de nefaste gevolgen van een lage financiële geletterdheid, moet het beleid nog sterker inzetten op deze kwetsbare groep.

- 1 De enquêtes werden ontwikkeld en gecoördineerd door de OESO en bestaan voornamelijk uit gesloten vragen met meerdere numeriek gecodeerde antwoord-opties, maar bevatten ook enkele open vragen om bepaalde aspecten van financiële kennis te meten. De enquête werd afgenomen in 2015 en verzameld via telefonische en persoonlijke interviews bij een willekeurige steekproef van 24.509 volwassenen.
- 2 De verdeling van de steekproef gebeurt op basis van cluster-analyse. Deze vindt plaats in twee stappen. In een eerste stap worden de clustervariabelen geselecteerd. Deze zijn dummy-variabelen die aangeven of iemand laag scoort op een welbepaald domein. Laag scoren wordt gedefinieerd als volgt. Iemand scoort laag op financiële kennis wanneer hij of zij lager scoort dan 5 op 7, laag op financieel gedrag wanneer hij/zij lager scoort dan 6 op 9, en laag op financiële attitudes wanneer hij/zij lager scoort dan 4 op 5. In een tweede stap wordt de k-means clustermethode toegepast. Dit resulteert in de 8 groepen zoals weergegeven in figuur 1 en beschreven in tabel 1.
- 3 De onderzochte landen zijn België, Canada, Estland, Hong Kong, Jordanië, Kroatië, Letland, Maleisië, Nederland, Nieuw-Zeeland, Thailand en het Verenigd Koninkrijk.

De socio-economische omgeving is voor consumenten de afgelopen jaren sterk geëvolueerd. Individuen worden in toenemende mate (mede-) verantwoordelijk voor hun persoonlijke financieel welzijn (vb. gezondheidszorg en pensioenvoorziening), terwijl financiële producten en het financieel landschap steeds complexer worden. Deze maatschappelijke tendensen vereisen niet alleen een hogere financiële geletterdheid, maar verscherpen ook de reeds bestaande verschillen tussen groepen met een hoge en lage geletterdheid, waardoor deze laatste groep steeds kwetsbaarder wordt. Dit Leuven Economisch Standpunt, een samenvatting van De Beckker, De Witte, & Van Campenhout (2018), gaat dieper in op de identificatie van groepen met een lage financiële geletterdheid en de gevolgen voor het financieel welzijn.

FINANCIËLE GELETTERDHEID

Financiële geletterdheid wordt maar al te vaak als synoniem gebruikt voor financiële kennis. Niettegenstaande financiële kennis een noodzakelijke voorwaarde is om weloverwogen financiële beslissingen te nemen is het geen garantie voor 'wenselijk' financieel gedrag. Zo kan bijvoorbeeld iemand perfect op de hoogte zijn van de voordelen van fiscaal pensioensparen, maar het zelfvertrouwen en de motivatie ontbreken om effectief actie te ondernemen.

In ons onderzoek maken we gebruik van het conceptueel kader ontwikkeld door de OESO (OECD, 2011, 2015). Hierbij wordt financiële geletterdheid beschouwd als een samenspel van financiële kennis, gedrag en attitudes. *Financiële kennis* wordt gemeten aan de hand van een kennisquiz die peilt of een individu in staat is om enkelvoudige en samengestelde interest te berekenen, en of hij of zij kennis heeft van de tijdswaarde van geld en inflatie, en over basiskennis beschikt m.b.t. beleggingen (i.c. notie heeft van het

verband tussen risico en rendement, en de voordelen van diversificatie bij financiële beleggingen kent). *Financieel gedrag* peilt naar hoe individuen omgaan met geld in hun dagelijks leven: hebben ze een huishoudbudget, sparen ze, denken ze grondig na vooraleer te consumeren, betalen ze hun rekeningen op tijd, volgen ze hun financiën nauwgezet op, stellen ze een lang termijnplan op, besparen ze of lenen ze wanneer hun dagelijks budget ontoereikend blijkt te zijn en hoe gedragen ze zich wanneer ze financiële beslissingen moeten nemen? *Financiële attitudes* peilen naar de houding t.o.v. geldzaken en in dit onderzoek specifiek naar de houding van individuen t.o.v. lange termijnplanning wat in belangrijke mate het spaar- en kredietgedrag zal beïnvloeden.

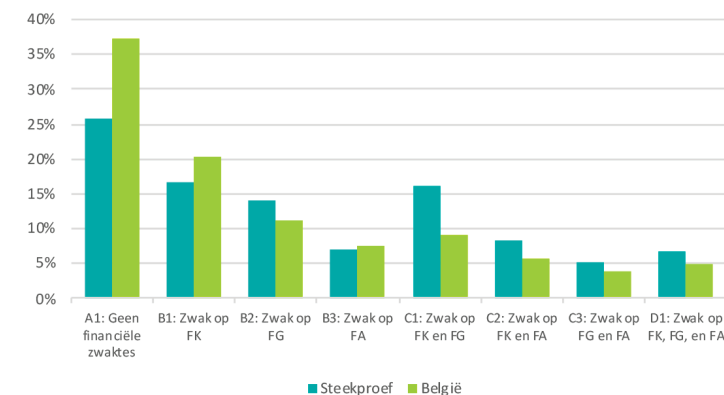
GEVOLGEN VAN LAGE FINANCIËLE GELETTERDHEID

Een lage financiële geletterdheid kan in verband gebracht worden met verschillende vormen van sub-optimaal gedrag. Financieel ongeletterde personen zijn niet alleen minder geneigd om te sparen voor onvoorziene uitgaven (Henager & Mauldin, 2015), maar missen ook vaker de vaardigheden om een gezonde pensioenplanning uit te werken (Lusardi & Mitchell, 2011, 2017). Daarnaast kampen individuen met een lage financiële geletterdheid met een hoger schuldniveau (Lusardi & Tufano, 2015), en maken ze meer gebruik van krediet met een hogere kostprijs (Disney & Gathergood, 2013). Ook observeren we dat personen met een lage financiële geletterdheid minder geneigd zijn om te beleggen in aandelen (van Rooij, Lusardi, & Alessie, 2011).

KWETSBARE GROEPEN

Een goede financiële geletterdheid is in het belang van zowel het individu als de samenleving. De financiële kennis, attitudes en vaardigheden zijn echter niet bij alle maatschappelijke groepen even hoog. We maken dit tastbaar door respondenten uit OESO-enquêtes¹ naar financiële geletterdheid in groepen te verdelen op basis van hun prestaties op zowel financiële kennis, gedrag en attitudes. Op basis hiervan kunnen we 8 groepen identificeren. De verdeling van de steekproef over de 8 groepen is weergegeven in figuur 1².

Figuur 1: Verdeling van de respondenten op basis van scores op elk van de drie financiële geletterdheidsdomeinen.

Noot: FK: Financiële kennis; FG: Financieel gedrag; FA: Financiële attitudes.

Over de 12 onderzochte landen³ heen scoren 26% van de respondenten hoog op elk van de drie financieel geletterdheidsdomeinen, wat betekent dat ze een degelijke financiële kennis combineren met een verantwoordelijk financieel gedrag en lange termijn financiële attitudes. Deze groep wordt aangeduid als [A1].

Anderzijds is er een groep van 7% die zwak scoort op elk van de drie domeinen (nl. groep [D1]). Individuen die deel uitmaken van deze laatste categorie missen niet alleen de kennis om eenvoudige interest-berekeningen te maken, ze begrijpen ook niet wat de tijdswaarde van geld of de voordelen van diversificatie bij beleggingen inhouden. Verder zullen ze minder geneigd zijn om lange termijn financiële doelen voorop te stellen, en zullen ze sneller lenen om hun dagelijkse uitgaven te dekken wanneer hun inkomsten ontoereikend zijn.

Tussen deze twee extreme groepen van hoog- en laagpresterders, scoort 38% van de respondenten laag op een bepaald financieel domein [B1, B2, en B3] en 29% van de respondenten schiet tekort op twee van de drie financiële geletterdheidsdomeinen [C1, C2, en C3].

Voor beleidsmakers is, naast de groepering van personen met een lage financiële geletterdheid, inzicht in hun profiel van belang. Via econometrische analyse gaan we daarom voor elke cluster na welke kenmerken bepalend zijn om tot een welbepaalde cluster te behoren en niet tot een van de 7 anderen. Een samenvatting van de verschillende profielen is weergegeven in tabel 1.

Gemiddeld is een persoon die behoort tot de groep met de hoogste financiële geletterdheid (nl. groep [A1]) een man die samenwoont met zijn partner in een meer landelijke omgeving. Deze persoon is hooggeschoold, heeft een job, een hoger dan gemiddeld inkomen en bezit verschillende financiële producten. Bij de individuen met één zwak domein [groep B1, B2, en B3] valt op dat vrouwen zwakker scoren op financiële kennis, maar dat mannen daarentegen vaker tekortschieten op gebied van financieel gedrag en attitudes. In de clusters met zij die op twee domeinen zwak scoren [C1, C2, en C3], combineren het merendeel van de respondenten tekortkomingen op het gebied van kennis met een minder verantwoord

financieel gedrag [C1]. Van alle clusters heeft deze cluster het laagste aandeel van mensen die in staat zijn om interestberekeningen te maken en die het concept van tijdswaarde van geld en de voordelen van diversificatie bij beleggingen te begrijpen. Bovendien zijn mensen in deze cluster minder verantwoordelijk voor financiële beslissingen en het huishoudbudget. Uit de analyses blijkt ook dat in deze cluster vooral vrouwen die samenleven met een partner sterk vertegenwoordigd zijn. Dit zou erop

kunnen wijzen dat er mogelijks een verdeling en specialisatie is van de financiële taken binnen het gezin waarbij het gebrek aan financiële kennis van één van de partners dus kan gecompenseerd worden door de partner die zich toelegt op de financiële zaken binnen het gezin. Gezien een aantal maatschappelijke tendensen —zoals het toenemend aantal echtscheidingen en de hogere levensverwachting voor vrouwen— maakt dit hen kwetsbaar wanneer die partner wegvalt.

Tabel 1: Beschrijving van de karakteristieken van elke groep.

AANTAL ZWAKKE DOMEINEN	CLUSTER	LAAG SCOREN OP			PROFIEL
		Financiële kennis	Financieel gedrag	Financiële attitudes	
0	A1				Man, leeft samen met partner in een landelijke omgeving, lagere kans op kinderen, hogere inkomenscategorie, werkt, en houder van verschillende financiële producten.
1	B1	X			Vrouw, tussen 18 en 29 jaar oud, heeft kinderen, woont in stedelijke omgeving, heeft een job maar verdient meestal iets minder.
	B2		X		Man, boven de 40 jaar, leeft meestal in een grootstad vaak in een niet-traditionele gezinssamenstelling, gemiddeld niveau van scholing.
	B3			X	Man, leeft in een meer landelijke omgeving, hoger geschoold.
2	C1	X	X		Vrouw, samenwonend met partner, laaggeschoold, minder financiële producten in het bezit.
	C2	X		X	Alleenstaande, minder kans om hoger onderwijs te hebben genoten, vaak gepensioneerd met een lager inkomen.
	C3		X	X	Man, alleenstaand met secundair onderwijs als hoogste diploma.
3	D1	X	X	X	Alleenstaand, laaggeschoold, werkloos, laag inkomen, en minder financiële producten.

Noot: Iemand scoort laag op financiële kennis wanneer hij of zij lager scoort dan 5 op 7, laag op financieel gedrag wanneer hij/zij lager scoort dan 6 op 9, en laag op financiële attitudes wanneer hij/zij lager scoort dan 4 op 5.

Kijken we tenslotte naar de groep met de meest kwetsbaren [D1], die laag scoren op elk van de drie financieel geletterdheidsdomeinen, dan zien we dat deze groep gekenmerkt wordt door laagopgeleide alleenstaanden die werkloos zijn. Als gevolg hiervan hebben ze vaak ook een lager inkomen en minder financiële producten in hun bezit.

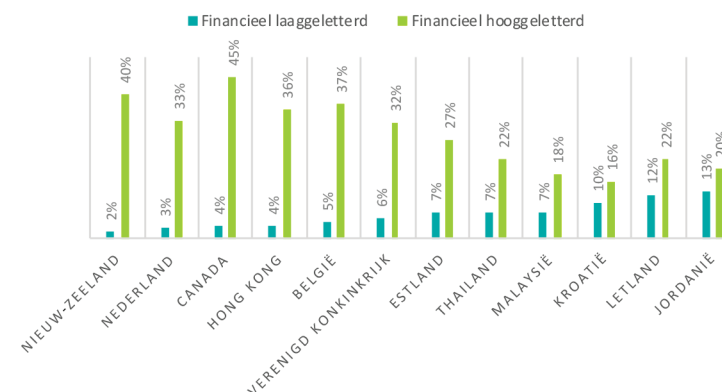
VERSCHILLEN TUSSEN DE LANDEN

In bovenstaande analyse werd nog niet ingegaan op mogelijke verschillen tussen landen. Uit figuur 2 blijkt dat in Jordanië, Kroatië, Letland, Maleisië, en Thailand duidelijk meer financieel laag geletterden zijn dan in de andere landen. Het tegenovergestelde geldt voor België, Canada, Estland, Hong Kong, Nederland, Nieuw-Zeeland en het Verenigd Koninkrijk. In deze landen zijn de hoog geletterden beter vertegenwoordigd dan bij de andere landen. Kijken we specifiek naar België dan zien we dat 5% van de Belgische respondenten behoren tot de groep van laaggeletterden (groep [D1]), terwijl 37% van de Belgische respondenten tot de groep met hoog financieel geletterden (groep [A1]) behoren. Daarmee doet België het gemiddeld beter ten opzichte van de andere landen uit de steekproef, waar er respectievelijk 7% laag geletterden en 26% hoog geletterden zijn.

De vastgestelde verschillen tussen de landen bevestigen gelijkaardige resultaten van het recent PISA onderzoek voor 15-jarigen (OECD, 2017). De verschillen tussen landen kunnen worden verklaard door zowel culturele als institutionele factoren (De Beckker, De Witte, & Van Campenhout, 2017). Culturele verschillen hebben een invloed op financiële kennis en het financiële beslissingsproces door hun rol in risico-aversie (Falk et al., 2016), en door hun invloed op attitudes en tradities ten opzichte van geld. Zo zullen bijvoorbeeld de sociale normen met betrekking tot het aangaan en terugbetaling van schulden verschillen naargelang

culturele gebruiken (Agnew & Harrison, 2015). Verder kan ook religie een effect hebben op het financieel beslissingsproces en het gebruik en beheer van geld (Alessie, van Rooij, & Lusardi, 2011; Hong, Kubik, & Stein, 2004). De graad van financiële geletterdheid hangt ook samen met de institutionele context: in landen met een hogere levensverwachting tekenen de voordelen van financiële planning op lange termijn (bv. pensioenplanning) zich scherper af, waardoor personen meer geneigd zijn om inspanningen te leveren om hun financiële geletterdheid te verhogen (De Beckker et al., 2017).

Figuur 2: Aandeel hoog- en laaggeletterden over de landen heen

BELEIDSIMPLICATIES

Wanneer we kijken naar de graad van financiële geletterdheid bevinden ongeveer 5% van de Belgen zich in de groep die zwak scoort op zowel financiële kennis, vaardigheden en attitudes. Hiermee scoort België beter dan het gemiddelde in de steekproef (7%), maar moet het wel landen zoals Nieuw-Zeeland, Nederland, Canada en Hong Kong voor laten gaan. Bovendien scoort 58% van de Belgen laag op financiële kennis, vaardigheden, attitudes of een combinatie hiervan. Gegeven de nefaste gevolgen

voor financieel ongeletterde personen dient het beleid sterker in te zetten om de financiële geletterdheid van deze meest kwetsbare groep te verbeteren.

Het identificeren van groepen van financieel zwak geletterden op basis van een gedetailleerde analyse van hun scores in elk van de domeinen van financiële geletterdheid in plaats van de meer gangbare analyse op basis van hun geaggregeerde globale score is nuttig om verschillende redenen. Ten eerste kunnen beleidsmakers gemakkelijker een doelgericht beleid opzetten om de financiële geletterdheid te verbeteren,

wanneer een bepaalde zwakte kan gelinkt worden aan een welbepaalde groep in de bevolking (bv. vrouwen, jongere mensen, alleenstaanden met een laag inkomen etc.). Meer gerichte beleidsinitiatieven zijn niet enkel effectiever, maar ook efficiënter dan een one-size-fits-all benadering (Chang & Lyons, 2008; Lusardi & Mitchell, 2014). Hoewel een breed opgezette campagne complementair kan zijn met gerichte campagnes, zal deze eerste slechts marginale effecten hebben bij

bevolkingsgroepen die reeds over een hoge financiële geletterdheid beschikken. Ten tweede is een degelijke identificatie van groepen belangrijk voor beleidsmakers om een idee te hebben van de socio-economische profielen van de individuen die ze met hun beleidsinitiatieven wensen te bereiken. Dit biedt de opportuniteit om de gebruikte media hierop af te stemmen. Een campagne via sociale media kan erg nuttig zijn wanneer beleidsmakers studenten wensen te bereiken, maar dit zal minder nuttig zijn wanneer gepensioneerden de beoogde doelgroep zijn.

Een gericht en effectief beleid rond financiële geletterdheid op basis van communicatiekanalen die afgestemd zijn op a priori duidelijk geïdentificeerde (kwetsbare) groepen laat toe om de schaarse overheidsmiddelen op een efficiënte wijze in te zetten.

BIBLIOGRAFIE

- Agnew, S., & Harrison, N. (2015). Financial literacy and student attitudes to debt: A cross national study examining the influence of gender on personal finance concepts. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 25, 122–129.
- Alessie, R., van Rooij, M., & Lusardi, A. (2011). Financial literacy and retirement preparation in the Netherlands. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), 527–545.
- Chang, Y., & Lyons, A. C. (2008). Are financial education programs meeting the needs of financially disadvantaged consumers? *Journal of Personal Finance*, 7(2), 84–109.
- De Beckker, K., De Witte, K., & Van Campenhout, G. (2017). *Financial literacy: A cross country analysis*.
- Disney, R., & Gathergood, J. (2013). Financial literacy and consumer credit portfolios. *Journal of Banking and Finance*, 37(7), 2246–2254.
- Falk, A., Becker, A., Dohmen, T., Enke, B., Huffman, D., & Sunde, U. (2016). *Human Capital and Economic Opportunity, The Nature and Predictive Power of Preferences: Global Evidence*.
- Henager, R., & Mauldin, T. (2015). Financial Literacy: The Relationship to Saving Behavior in Low- to Moderate-income Households. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 44(1), 73–87.
- Hong, H., Kubik, J. D., & Stein, J. C. (2004). Social Interaction and Stock-Market Participation. *The Finance Journal*, 59(1), 137–163.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2011). Financial literacy and retirement planning in the United States. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), 509–525.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2017). How ordinary consumers make complex economic decisions : financial Literacy and retirement readiness. *Quarterly Journal of Finance*, 7(3).
- Lusardi, A., & Tufano, P. (2015). Debt literacy, financial experiences, and overindebtedness. *Journal of Pension Economics and Finance*, 14(4), 332–368.
- OECD. (2011). *Measuring Financial Literacy : Questionnaire and guidance notes for conducting an internationally comparable survey of financial literacy*. Paris.
- OECD. (2015). *2015 OECD/INFE toolkit for measuring financial literacy and financial inclusion*. Paris.
- OECD. (2017). *PISA 2015 Results (Volume IV) Students' financial literacy*. Paris.
- van Rooij, M., Lusardi, A., & Alessie, R. (2011). Financial literacy and stock market participation. *Journal of Financial Economics*, 101(2), 449–472.

Kenneth De Beckker is doctoraatsonderzoeker aan de Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen van de KU Leuven en verbonden aan de Wikifin Leerstoel naar Financiële Geletterdheid.

Kristof De Witte is hoofddocent aan de Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen KU Leuven en is houder van de Wikifin Leerstoel naar Financiële Geletterdheid.

Geert Van Campenhout is deeltijds hoofddocent aan de Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen van de KU Leuven. Hij is co-promotor van de Wikifin Leerstoel naar Financiële Geletterdheid. Hij is verder werkzaam bij de Europese Commissie.⁴

LES(S) staat voor “Leuvense Economische Standpunten (Short)” en vormt een aanvulling bij de gewone LES waarin stafleden van de Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen opiniërende studies en essays publiceren. Onder de titel “Less is more” brengen we een verkorte analyse of samenvatting van een langere wetenschappelijke paper of publicatie waarin beleidsrelevante resultaten beschreven werden.

Dergelijke reeks zal uiteraard verschillende opinies en denkstromingen brengen. Leuvense Economische Standpunten vertolken alleen de visie van de auteur. Zij kunnen niet doorgaan als de visie van een instelling.

U kan een elektronische versie van de LES(S) terugvinden op de website van de faculteit: <https://feb.kuleuven.be/home/les>

Reacties op de Leuvense Economische Standpunten zijn altijd welkom bij economics@kuleuven.be

⁴ Hij schrijft deze bijdrage in eigen naam. De opvattingen in dit artikel zijn de enige verantwoordelijkheid van de auteur en vertegenwoordigen niet noodzakelijk de visie van de Europese Commissie. Noch de Europese Commissie, noch enige persoon die handelt namens de Europese Commissie is verantwoordelijk voor het gebruik dat kan gemaakt worden van de informatie in dit artikel.